UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Future teachers and social change in Bolivia: between decolonisation and demonstration

Lopes Cardozo, T.A.

Publication date
2011

Link to publication

Citation for published version (APA):
Lopes Cardozo, T. A. (2011). *Future teachers and social change in Bolivia: between decolonisation and demonstration*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam]. Eburon.

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:08 Nov 2026

NEDERLANDSE SAMENVATTING

Toekomstige onderwijzers en sociale transformatie in Bolivia: tussen dekoloniseren en demonstreren

Introductie

Sinds in Bolivia in 2006 Evo Morales als eerste gekozen '*indígena*' (inheemse) president werd geïnaugureerd, volgt de Boliviaanse regering een nieuwe politieke ideologie van 'socialisme van de 21e eeuw'. Deze ideologie richt zich op radicale veranderingen van de Boliviaanse politiek, economie en samenleving – zodat alle Bolivianen 'goed kunnen leven' (*vivir bien*). Bolivia's politieke verschuiving maakt deel uit van een bredere kentering in Latijns Amerika naar het linkse politieke veld. De nieuwe Boliviaanse overheid gebruikt een radicaal 'discours van transformatie'. Dit komt zowel tot uiting in de nieuw aangenomen Pluriculturele constitutie, als in de recente aanname van de nieuwe onderwijswet voor dekolonisering. Opleidingsinstituten voor toekomstige onderwijzers – in Bolivia 'Normales' genoemd – worden door de nieuwe regering gezien als belangrijke omgevingen om onderwijsveranderingen door te voeren, omdat ze idealiter functioneren als broedplaatsen voor Bolivia's nieuwe ontwikkelingspad. In deze dissertatie neem ik de nieuwe regering van Evo Morales als startpunt om onderwijs en sociale transformatie in Bolivia te onderzoeken. Mijn onderzoek spitst zich toe op de vraag, hoe en in hoeverre Bolivia's opleidingsinstituten voor toekomstige onderwijzers, en de actoren die hier werkzaam zijn, strategieën ontwikkelen die de overheidsplannen van sociale transformatie bevorderen of juist tegenwerken.

Onderzoeksmethode en theoretische inspiratie

Dit onderzoek is gebaseerd op een etnografische veldwerkstudie van negen maanden, specifiek gericht op twee Normales: één stedelijke en één van het platteland. De studie volgt een voornamelijk kwalitatieve onderzoeksmethode, en gebruikt een interdisciplinaire verzameling van kritische academische literatuur. Het ontwerp en de analyse van dit onderzoek zijn geïnspireerd door de theoretische benadering van Gramsci over culturele hegemonie. Een andere inspiratiebron wordt gevormd door de kritische pedagogiek dat is gebaseerd op het werk van Paolo Freire over 'de pedagogie voor de bevrijding'. Freire ziet onderwijs als een instrument om structurele vormen van marginalisatie te bevechten door onderwijzers en studenten verantwoordelijk te maken en te zien als actoren van verandering. De studie presenteert een '*multiscalar*' analyse van de huidige Boliviaanse sociaal-politieke en educatieve context – de '*politics of teacher education*' (Dale, 2000; 2005). Ik gebruik het perspectief van '*Cultural Political Economy of Education*' (Robertson, *forthcoming*) om een genuanceerd beeld te schetsen van Bolivia's opleidingsinstituten voor toekomstige onderwijzers als heterogene ruimtes van strijd en contestatie – ook wel aangeduid als '*strategic selective contexts*' (Hay, 2002a).

Bolivia's nieuwe hervorming – dekoloniserend onderwijs

Een van de eerste politieke statements van de regering-Morales was om een nieuwe authentiek-Boliviaanse en 'revolutionaire' onderwijswet te maken, om zo het onderwijssysteem te dekoloniseren. Deze wet draagt de naam van twee belangrijke historische *indígena* onderwijzers, *Avelino Siñani* en *Elizardo Pérez* (dit boek refereert daarom aan de 'ASEP'-wet). Aan de ene kant is

Bolivia's nieuwe onderwijswet, net als de vorige onderwijshervorming voor Intercultureel en Tweetalig onderwijs van 1994, in lijn met de internationale richtlijnen voor *Education For All*. Aan de andere kant volgt de nieuwe onderwijswet een unieke benadering die zich richt op dekoloniserend, inter- en intracultureel en productief onderwijs, dat in dienst staat van de gemeenschap. De ASEP-hervorming is zowel uitzonderlijk als omstreden. Wat betreft de training van toekomstige onderwijzers markeert de ASEP-wet een unieke aanpak. Bolivia kiest er niet, zoals veel andere landen, voor om de training te verkorten, onderwijzersalarissen te verlagen en de sociale status van leerkrachten te degraderen. In plaats daarvan verlengt Bolivia de leerkrachtopleiding van drie-en-een-half naar vijf jaar, terwijl de vakbonden de overheid dwingen om de salarissen van onderwijzers te verhogen. President Morales verkondigt bovendien dat onderwijzers 'de soldaten van bevrijding en dekolonisering' zijn (Ministerio de Educación de Bolivia, 2010d).

Deze nieuwe revolutionaire hervorming is echter niet onbetwist. Mede door de talrijke uitdagingen en problemen van de (recent gestarte) invoering van deze hervorming, tonen verschillende oppositiepartijen openlijk hun twijfels over de relevantie en legitimiteit van dit beleid. Bolivia's onderwijssysteem bevindt zich in een impasse, doordat de recent goedgekeurde wet nog niet gepaard gaat met duidelijke richtlijnen en curricula voor de onderwijspraktijk. Ondanks de retoriek van verandering blijven structurele sociaaleconomische en educatieve ongelijkheden (tussen stad en platteland, tussen de hoog- en laaglanden) bestaan, die de continue spanningen in de Boliviaanse samenleving voeden. Deze situatie laat de noodzaak zien van een onderwijsaanpak die zich richt op sociale rechtvaardigheid.

Een discursieve verschuiving – op weg naar een ideologie van sociaal rechtvaardig onderwijs

Deze studie erkent de waarde van de Latijns-Amerikaanse debatten over '*coloniality*', en hun poging om historische structurele misstanden te begrijpen en open te breken. Deze debatten helpen om een uitleg te geven aan Bolivia's huidige interpretatie van sociale rechtvaardigheid als *'vivir bien*' – of een 'goed genoeg leven'. Deze brede conceptualisering omvat onder andere rechtvaardigheid op het gebied van sociale gelijkheid en diversiteit, milieu, politieke kansen en rechten, en een gelijkwaardig economisch systeem dat profijt brengt aan alle burgers van Bolivia – en niet aan de economische belangen van het buitenland. Ik beargumenteer, op basis van de feministische driedimensionale theorie van sociale rechtvaardigheid van Fraser (2005a/b), dat Bolivia's nieuwe ASEP-hervorming op het discursieve niveau inderdaad streeft naar meer sociale rechtvaardigheid op het gebied van economische herverdeling, culturele erkenning (en herwaardering van het heterogene inheemse erfgoed) en politieke representatie. Als gevolg van deze veranderende politieke discoursen is Bolivia's beleid voor de training van onderwijzers ook verschoven naar een aanpak die zich richt op sociale rechtvaardigheid. Het discours van de ASEP-wet heeft verbanden met de literatuur over '*Social Justice Teacher Education*' (SJTE) – wat betreft de sociaal-politieke doelstellingen (herverdeling, erkenning en representatie), maar ook wat betreft de pedagogische methode voor kritische reflectie en *action research*. Het nieuwe dekoloniserende en inter-/intraculturele beleid verwacht van Boliviaanse onderwijzers dat zij zich ontwikkelen tot kritische en reflexieve intellectuelen. De 'onderzoeksmethodologie' die onderdeel uitmaakt van de ASEP hervorming komt duidelijk naar voren in de PDI-cursus (*'Practice Docente e Investigación*'), die tracht om de SJTE-criteria van kritisch denken en reflecteren in de praktijk te brengen door middel van *action research* (Price, 2001; Zeichner, 2009). Mijn

analyse van de uitvoering van de PDI-cursus in de praktijk laat echter zien, dat het coachingstraject voor de studenten tijdens hun stage en onderzoekservaringen in scholen gebrekkig is. Dit resulteert in frustratie en gemiste kansen.

Structurele obstakels en mogelijkheden voor transformatie in de Normales

De Normales bevinden zich op het grensvlak tussen het beleidsdiscours en de onderwijspraktijk, en vormen daardoor 'complexe en ontluikende gebieden van strijd en betwisting' (Jessop, 2005: 28). Deel III van dit boek laat zien op wat voor manier de huidige 'politiek van verandering' van de Boliviaanse overheid wordt uitgespeeld op het sociaal-politieke strijdtoneel van de opleidingsinstituten voor toekomstige leerkrachten. Op dit strijdtoneel blijven structurele obstakels voor verandering onveranderd, en vindt een continue machtsstrijd plaats – voornamelijk tussen het Ministerie van Onderwijs (MvO) en de (stedelijke) onderwijzersvakbond. De historisch gevormde institutionele cultuur en politieke strategieën van de verschillende actoren vormen niet direct een gunstig klimaat voor de huidige beleidsplannen. De structurele institutionele obstakels voor verandering zijn onder andere de gebrekkige institutionele voorzieningen, traditionele didactische vaardigheden, discriminatie, corruptie, een sterk hiërarchische structuur en een gebrek aan inmenging van de Normales met de gemeenschap. Dit onderzoek laat daarentegen ook zien dat er verschillende ontluikende mogelijkheden voor transformatie bestaan op het institutionele niveau. Beleidsmakers en voorstanders van de ASEP-wet zien een langverwachte ommekeer in de historische marginalisering van de inheemse meerderheid van de bevolking. Het feit dat steeds meer ex-vakbondsleden en inheemse leden van sociale bewegingen gaan werken op het MvO, en dat de rurale onderwijzersvakbond een veranderende strategie voert van dialoog (in plaats van verzet), zijn tekenen die wellicht kunnen leiden tot een bredere dialoog tussen verschillende onderwijsactoren over de problemen in de onderwijssector (zoals salarisverhoging, pensioenen, hervormingen etc.). Dit onderzoek laat zien dat over het algemeen het management van de plattelands-Normal een positieve houding heeft ten opzichte van het nieuwe ASEP-beleid; de houding op de stedelijke Normal is veel kritischer. Dit beeld komt overeen met de respectievelijke standpunten van de rurale en stedelijke vakbonden. De Normales zijn echter allesbehalve homogene of passieve actoren. Het is daarom van belang om te onderkennen dat er een grote verscheidenheid aan meningen is in en rondom de stedelijke en rurale Normales. In deel III diep ik verder uit waarom er nog geen nieuwe hegemonische 'fix' bestaat in de institutionele context van de Normales.

Een gemiste kans: identiteiten en motivaties van toekomstige onderwijzers

Deel IV van deze dissertatie gaat over de identiteiten en motivaties van onderwijzer-studenten en hun trainers. Ik beargumenteer hier dat het noodzakelijk is om het bestaande beeld bij te stellen van de Boliviaanse onderwijzer als een homogeniserende, reproducerende en passieve actor. De meerderheid van de onderwijzers in Bolivia komt uit de laagste economische klasse, en ziet het onderwijzerschap als een belangrijke weg uit de armoede. Maar in tegenstelling tot het nogal negatieve beeld dat van de onderwijzer bestaat in Bolivia, tonen de interview- en enquête-uitkomsten van deze studie een meer genuanceerd beeld. Hierin dragen studenten niet alleen economische, maar ook verschillende pedagogische en sociaal-politieke redenen aan voor hun keuze om docent te willen worden.

In deze studie kom ik ook tot de conclusie dat twee belangrijke contextuele ontwikkelingen van invloed zijn op een veranderend profiel van Bolivia's toekomstige studenten. Ten eerste zorgt een voortdurende werkloosheid op de arbeidsmarkt voor de aanmelding van oudere, en vaak hoger opgeleide, studenten. Zonder te ontkennen dat deze situatie moeilijkheden met zich meebrengt voor trainers die gewend zijn aan onervaren jongeren, stel ik dat er een potentieel schuilt in het trainen van oudere, hoger opgeleide en arbeidsbekwame studenten. Ten tweede zorgen een groeiend sociaal en politiek bewustzijn en de erkenning van inheemse talen en culturen op het nationale niveau ervoor, dat studenten hun eigen etnische, culturele en linguïstische achtergrond steeds beter begrijpen. Via deze processen van 're-etnisering' en 're-identificatie' ontwikkelen studenten een groter bewustzijn van, en zelfvertrouwen over, hun voorheen gediscrimineerde culturele en etnische afkomst. Desalniettemin lijken zowel de Normales en beleidsmakers de mogelijkheden van deze veranderende identiteiten te missen; De Normales besteden nauwelijks aandacht aan de ontwikkelende identiteiten van toekomstige onderwijzers.

Strategieën van onderwijzers: actoren voor of tegen verandering?

Veel van de onderwijsactoren, met inbegrip van de onderwijzer-studenten en trainers, sluiten zich aan bij het huidige beleidsidee dat onderwijzers veranderingsactoren kunnen zijn. Hoewel de uitspraken van de onderwijzers in opleiding niet direct lijken te refereren aan het beleidsdiscours, en velen van hen inderdaad nauwelijks op de hoogte zijn van de nieuwe beleidsplannen, brengen ze wel degelijk een veranderingsmentaliteit aan het licht. Dit belicht naar mijn idee wederom het ongebruikte potentieel van sociaal-politieke en pedagogische motivaties dat ik hierboven noemde. Echter, zolang de onderwijspraktijken van de twee onderzochte Normales een traditionele '*banking*-methode' volgen, en de overheid geen adequaat trainings- en ondersteuningssysteem ontwikkelt dat onderwijzers stimuleert innovatieve en transformerende didactische technieken toe te passen, is het deze onderwijzers nauwelijks kwalijk te nemen dat ze blijven vasthouden aan hun strategieën van overleving en routine. Zonder te veronachtzamen dat traditionele en non-transformatieve onderwijstechnieken blijven voortbestaan in de dagelijkse realiteit van de Boliviaanse Normales, is het belangrijk om onderwijzers niet zomaar weg te zetten als een conservatieve groep. Voortbouwend op de theoretische inzichten over structuren, actoren en *agency*, pleit ik ervoor om de lage kwaliteit van het onderwijs en een ongemotiveerd onderwijzerskader niet te gemakkelijk toe te schrijven aan de rol van de leerkrachten. Het is noodzakelijk om deze problemen in een breder kader te plaatsen. De oorzaken van deze ontwikkelingen zijn immers geworteld in een bredere structurele context die zowel de sector van lerarenopleidingen als de (inter)nationale sociaal-politieke als de economische context omvat.

Conclusie

De huidige inspanningen in de onderwijssector in Bolivia zijn onderdeel van een streven naar een radicaal nieuw staatsideaal, dat een duurzaam alternatief moet bieden voor de staatsvormen die het land tot nu toe heeft gekend – staatsvormen gebaseerd op uitsluiting van verschillende bevolkingsgroepen. Tot dusver is er op nationaal niveau, en op het institutionele niveau van de Normales, nog geen sprake van een institutionalisering van een nieuwe hegemonie. Deze dissertatie laat zien dat het revolutionaire beleidsdiscours niet onbetwist blijft, net als Morales' ambitieuze en wellicht utopische visie op onderwijzers als 'de soldaten van bevrijding en dekolonisering'. Enerzijds ontstaat een hoopgevend beeld: een beeld waarin een belangrijke rol

aan onderwijzers wordt toegeschreven als veranderingsactoren; waarin onderwijzerssalarissen constant toenemen; waarin sociale rechtvaardigheid een speerpunt vormt in het beleid; en waarin ten slotte de training van toekomstige onderwijzers de noodzakelijke prioriteit krijgt. Deze ontwikkelingen wijken af van de internationale tendensen en zijn daardoor uniek. Anderzijds laten de empirische uitkomsten van deze studie zien dat er vraagtekens te plaatsen zijn bij de mate waarin Boliviaanse (toekomstige) onderwijzers in staat zijn om daadwerkelijk hun rol als 'onderwijzers voor bevrijding' te vervullen, gezien de context van aanhoudende structurele barrières in en rondom de Normales. Daarnaast is het de vraag of Bolivia's onderwijzers wel genoeg betrokken en geïnformeerd worden in de huidige hervormingsprocessen om de veranderingsstrategieën van de overheid ten uitvoering te brengen. Bolivia's fascinerende ontwikkelingen sporen aan tot een verder onderzoek naar de aanhoudende worstelingen van Bolivia's toekomstige en huidige onderwijzers, die zich op het grensvlak bevinden tussen dekoloniseren en demonstreren.